

2000’li Yıllarda Türkiye-Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi

The Effect Of Free Trade Agreements Signed Between Turkey And African Countries On Economic Growth In The 2000s

Fikret ÇİFTÇİ¹

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.5281/zenodo.12600048

Gönderi Tarihi/Received
05/05/2024

Kabul Tarihi/Accepted
09/06/2024

Online Yayın Tarihi/Published
30/06/2024

Atıf/Cited in: Çiftçi, F. (2024), 2000’li Yıllarda Türkiye-Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi, *Sosyal Bilimler Akademik Gelişim Dergisi (SOBAG)*, 2(1), 48-64.

ÖZET

AB ve Türkiye arasında gümrük birliği sağlayan, ortaklık konseyi kararı ile Türkiye’nin, AB Ortak Ticaret Politikası’na uyum mükellefiyeti bulunmaktadır. Buna göre Türkiye, AB ile tercihli ticaret anlaşmalarında, her iki tarafın yararı göz önüne alınarak anlaşmalar imzalamaktadır. Türkiye dış ticaret hacmini arttıran STA’lar imzalayarak, ülke ekonomisine katkı sağlarken imzalamadığı anlaşmalar, haksız rekabeti beraberinde getirmektedir. Anlaşmaların yanı sıra üçüncü ülkelerde uygulana gümrük imtiyazları, ülkemize gümrüksüz girerek ticarete sapmalara neden olmaktadır. Türkiye’de 2000’li yılları ile birlikte dış politikasındaki değişim ile çok taraflı politikayı tercih etmiştir. Bu durumda Ortadoğu ve Afrika ile olan ilişkileri yıllar geçtikçe önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında ilişkinin nasıl ilerlediğini ve ülkemizde büyümeyi ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar, iki ülkenin ithalat-ihracatına önemli katkı sağlayarak ülkenin ekonomik büyümesinde ve kalkınmasında önemli rol oynadığı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: STA, Afrika Ülkeleri, Türkiye

ABSTRACT

With the decision of the Association Council, which provides a customs union between the EU and Turkey, Turkey has the obligation to comply with the EU Common Commercial Policy. Accordingly, Turkey signs preferential trade agreements with the EU, taking into account the benefits of both parties. While Turkey contributes to the country's economy by signing FTAs that increase its foreign trade volume, the agreements it does not sign bring about unfair competition. In addition to the agreements, customs privileges applied in third countries cause deviations in trade by entering our country duty-free. Our country pursued a multilateral policy with the change in its foreign policy in the 2000s. In this case, its relations with the Middle East and Africa have become important over the years. In this study, how the relationship between Türkiye and African countries progressed and how it affected the growth in our country was examined. As a result of the study, it was concluded that the agreements made between Turkey and African countries played an important role in the economic growth and development of the country by contributing significantly to the import-export of the two countries.

Key Words: FTA, African Countries, Türkiye

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat ABD, Şehitkamil, Gaziantep/ Türkiye, fikretciftci347@gmail.com, Orcid No: 0009-0000-4362-6626.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ülke ekonomileri baz alınacak olursa hızla etki eden bu durum rekabetçi piyasayı da beraberinde getirmektedir. Ülkeler pazar payında artış sağlamak ve büyütme amacı ile dünyada Serbest Ticaret Piyasası oluşturmak istemiş ve bununla birlikte Serbest Ticaret Anlaşması imzalamayı ön görmüşlerdir. DTÖ'nün oluşturduğu bu anlaşmada devletlerin ticaretini genişletmek için STA'lar oluşturulmuştur. Bazı devletler için STA'ları sömürgecilik ve yeni kapitülasyon olarak tanımlasalar da, birçok devlet STA kabul edip kullanmıştır. STA'lar, taraf devletlere avantajlar kazandırırken anlaşma dışı olan ülkelere sorun yaratmaktadır. Buna örnek olarak ABD ve AB arasında imzalanan Transatlantik Ticaret Yatırım Ortaklığı Anlaşması verilmektedir (Emir, 2017: 1).

AB, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin katılmak için uğraştığı bir ekonomik bütünleşme modelidir. Türkiye'nin de çaba gösterdiği ve günümüzün en başarılı bütünleşme modeli halindedir. Uzun yıllar dayanan Türkiye - AB ilişkisi birçok zorluklardan geçerek Türkiye - AB Ortak Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla 1996 tarihinde GB yürürlüğe girmiş ve 2005 tarihine kadar tam üyelik müzakerelerine başlama kararı alınmıştır. AB, DTÖ kapsamında liberalleşmeye gitmiş ve 1990 yıllarında dünya genelinde ticaret hacmin yükseltmek ve liberalleşmek amacı ile STA önem verilme yoluna gidilmiştir. Türkiye serbest ticareti karşılıklı geliştirerek sektörel ve bölgesel alanda ihracatları arttırmayı amaçlamış ve 1980 yılında serbest piyasaya yön vererek STA devreye sokmuştur. Türkiye, GB kapsamında OTP yükümlülükleriyle üçüncü ülkelerle tercihli ticaret sistemine uygulamaya koymuştur. 19. yy. ve 20. yy. başlarında sömürgeciliğe maruz kalan Afrika kıtası soğuk savaşın bitmesi ile büyük güçleri ele alarak önemli girişimlerde bulunmuşlardır (Ada, 2014: 1-2).

21. yy. başlarından sonra yapısal değişimler yaşanarak küresel güçlerin rekabet alanı haline gelen Afrika kıtası büyük güçlerin ve geleneksel olarak bağlar olan bu kıta büyük ilgi odağı haline gelmiştir (İstikbal, 2020: 12). Son zamanlarda hızla büyüme gösteren Afrika ülkeleri makroekonomik yönetimin gelişmesiyle asayiş vakalarının azalması ve kurumsal reformlar ile sürdürülebilirliğini ve ekonomik büyümesini ortalama %5 oranında arttırmıştır. Küresel güçlerin hep odağı haline gelen bu kıta giderek ekonomik potansiyellerinin yükselmesi yolunda ilerlemektedir. Afrika Kalkınma Bankasının açıklamasına göre Afrika'nın Gayrisafi Yurtiçi Hâsılasının 2030 yılında 3,9 ile trilyon dolar aralığında olacağına 2060 yılında ise 12,2 ile 15,7 trilyon dolara ulaşacağı tahmini açıklanmıştır. Ülkemiz açısından ilişkisinde 11. Kalkınma Planında yer alan Afrika ülkesi için açıklamada Afrika ülkeleri ile diplomatik ticari ekonomik, kültürel ilişkileri güçlendirerek kıtadaki ülkelerle dış ticaretin artırılması amaçlanmaktadır (Emeç, 2021: 510-511).

Bu çalışmada, Nitel analiz yöntemleri kullanılıp, alan yazıları taranarak, ikincil veriler yardımı ile gelişimini devam ettiren Türkiye-Afrika ilişkisinde Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkılarının neler olduğu aralarında imzalan Serbest Ticaret Anlaşmalarının büyümeye etkisinin neler olduğunu açıklanacaktır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Ülkeler büyümek, kalkınmak ve refah düzeylerinin arttırmak için dış ticarete yönelerek birden fazla ülke ile anlaşma yapıp yeni ve daha fazla pazara ulaşmayı amaçlamaktadır. Afrika kıtasının küresel baz da ağırlığı olan bir kıta halindedir. Kıtada jeopolitik, ticari potansiyel, ekonomik durumu ile birçok ülkeden yatırımcı almaktadır. Genellikle her ülke ile yapılan anlaşma iki tarafa kar sağlayacak düzeydedir. Türkiye-Afrika ilişkilerinde 2000'li yıllarda %211 artış göstermiş ve 2000 yılında 742 milyon dolardan 2004 yılına oranla 2,3 milyar dolarlık seviyeye yükselmiştir. Ticaret ilişkilerimiz gün geçtikçe daha çok hızlanmış ve 2021 yılında 34,5 milyar dolar olmuştur. Bu çalışmanın amacı, gelişimini devam ettiren Türkiye-Afrika ilişkisinde Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkılarının neler olduğu aralarında imzalan Serbest Ticaret Anlaşmalarının büyümeye etkisinin neler olduğunu açıklamak ve incelemektir.

1.2.Araştırmanın Önemi

Türkiye'nin Afrika'ya 1985 yılında 10 milyon dolarlık ilk yardımı gerçekleştirmiştir. 1998 yılında Türkiye Afrika ülkesine açılım politikasının sürecinde ilerleme sağlamıştır. 2005 yılında ise Afrika yılı olarak ilan edilmesi ile Türkiye'nin kalkınma işbirliği faaliyetleri Sivil Toplum Kuruluşları ve devletin bu faaliyete uygun kollarıyla hızla gelişim göstermeye başlanmıştır. Bu projede TİKA, ihtisas alanlarına göre kamu kurumlarıyla ve kalkınma ve işbirliği faaliyetleri ile iş birliği yaparak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinde Sivil Toplum Kurumunun da yardımıyla gün geçtikçe etkisini gösterip pozitif yönde ilerlemektedir. Buna örnek olarak 2017 yılında Türk Sivil Toplum Kurumu 101,16 milyon dolarlık acil ve insani yardım başlığı altında yardım toplamıştır. Gitgide büyüyen Türkiye Afrika ilişkisi birçok alanda kendini göstermiştir. Hem Türkiye'nin yatırımlarıyla hem de Afrika ile ticaretimizle her iki ülkede büyümeye katkı sağlamaktadır. Türkiye-Afrika ilişkisi ile sosyal, kültürel, politik, ekonomik olarak güçlenmeler ve kalkınma için olumlu gelişmeler söz konusudur. Serbest Ticaret Anlaşmalarıyla yapılan bu ilişkiler her iki ülke açısından da önem arz etmektedir. Bu ilişkinin ne kadar ileri gidebileceğini artı yönleri ve eksi yönlerine bakarak ülkemizdeki ekonomik büyümeye etkisinin ve katkısının ne derecede olduğu vurgulanmaktadır.

1.3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada öncelikle alan yazıları taranmış ve STA açıklaması ve konu başlıkları detaylı şekilde ele alınmıştır. İkincil veriler kullanılarak bilimsel yazılar incelenmiş ve öngörülen sonuç açıklaması ile nitel analize tabi tutulmuştur.

2.TEORİK-KAVRAMSAL BÖLÜM

2.1.Serbest Ticaret Anlaşmasının Tanımı ve Önemi

Ülkelerin gümrük vergilerini ve kısıtlamalarını kaldırarak yaptıkları ticari anlaşmaya Serbest Ticaret Anlaşması denilmektedir. Bununla birlikte üçüncü ülkeler ile anlaşma sağlayan ülkeler kendi milli gelirine göre gümrük vergisi uygulayabilmektedir. Yani üçüncü ülkelere ortak vergi kullanamazlar. Ama gelirlerine göre vergi alabilmektedirler (www.milliyet.com.tr, 2021: 1).

STA, ülkelerin birbirleri ile imzaladıkları anlaşmalardır. Bu anlaşmalarla ticareti arttırarak ihracatın önündeki engelleri yok ederek ikili anlaşma sunmaktadır. Bu kapsamda, STA'ya giren ülkelerin piyasadaki üreticilerin diğer ülke üreticileri ile eşit şekilde rekabet edebilme imkânı sağlayarak uluslararası rekabetin gücünü fazlalaştırabileceklerdir (Rekabet Kurulu, 2023). Diğer yandan STA, Dünya Ticaret Örgütü ülkelerin arasındaki ticaret gereksinimlerini giderebilmek için bölgesel ve ikili ticaret anlaşmalarına yönelerek ekonomiyi ve ticareti arttırmak için anlaşmayı çıkartmıştır. Bu anlaşmalarla STA genişletilerek ortakları ile ilişkilerini arttırarak üye olan ülkelerin ticaretini ve ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir (Uzun, 2022: 1).

MFA' ya göre ülkelerin kalkınmasını sağlamak amacı ile refah seviyelerini yükseltmek için uluslararası ticareti geliştiren anlaşmalara Serbest Ticaret Anlaşması denilebilmektedir. Kalkınma ve sanayileşme planlamaları ile dış ticarete önem veren ülkelerin rekabet, ölçek ekonomileri, teknolojik yenilenme, verimliliğe sahip olarak kazandıkları avantajlar ile diğer ülkelere oranla ekonomik büyümeleri daha çok artarak refahların arttığını ön görülmektedir. Küreselleşen dünya da uluslararası düzeyde ticareti serbestleştirip kolaylaştırmak dünyadaki ülkelerin hedef noktası haline gelmektedir. Bu kapsamda DTÖ çok taraflı müzakerelerle çalışmalara başlamış ve ikili düzeyde bölgesel anlaşmalar (STA) yoluna girmiştir. Bu anlaşmalar giderek artmış ülkemizde bu anlaşmalara katılarak uluslararası ticarete ekonomik büyüme yoluna girmiştir (Aydın, 2022: 1).

2.1.1. Türkiye'nin Akdettiği STA'lar ve İzlenen Politika Süreçleri

1947'den sonra uluslararası ticaretin en temel esası GATT ve DTÖ ticaret sisteminin kurallarını oluşturmaktadır. DTÖ üyelerinde ayrımcılık olamamasından kaynaklı bir ülkeye oluşturulan avantajların diğer tüm üyeye koşulsuz olarak rejimini oluşturması şarttır. Burada GATT anlaşmasını ve DTÖ üye olan ülkelerin gümrük birliği oluşturması ile STA'lara akdedilmesi ile DTÖ üyelerine göre tercihli uygulama yapmalarına imkân sunmaktadır. Bu imkânla STA yapan ülkeler DTÖ ve GATT anlaşmalarının temeli olan ayrımcılık yapılmamasının istisnasını yansıtmaktadır. DTÖ ayrımcılığın olmaması ilkesine ve bölgesel ticarete olanak sağlayarak ilişkileri oluşturan genel taslağı belirlemektedir. Bunun yanı sıra DTÖ anlaşmalarda üçüncü ülkelerinin haklarına karşı düzenlemeler getirerek haklarını korumak için çok taraflı ticaret sistemini amaçlamaktadır. Ayrım yapılmaması kuralına istisna olarak GATT anlaşması 24. maddesi oluşturulmuştur. STA terim olarak GATT'nin 24. maddesinin temeli olarak alınmıştır. Bu madde 2 şarta bağlanmıştır. Birinci şart, üçüncü ülkelere uygulanacak gümrük tarifesi eski uygulanan tarifeden çok olmayacak; ikincisi ise birleşmek için yapılan anlaşma belirli zamanda oluşturulacak ve diğer GATT üyelerine haber verilecektir (İncenacar & Konu, 2018: 1061). STA'ları tercihli ticaret, gümrük birliği, ekonomik entegrasyon ve serbest ticaret anlaşmaları git gide artan ticaretin dünya ticareti içinde yeri büyüme (Doğan & Uzun, 2014: 327).

STA, iki veya daha fazla ülkeler arasında hizmet ya da belirli malların ticaretinde tarife dışı engelleri ortadan kaldırarak tarafların arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulup yapılan anlaşmalara denilmektedir. İki ülke arasında yapılan anlaşma mevzuatlarının üçüncü ülkeler ile mevzuatlarının devamını getirerek imkân sağlayan ticari anlaşma olarak görülebilmektedir. Anlaşma amacı ithalat ve ihracata uygulanan vergiler prosedürler vb. kısıtlayıcı önlemleri gevşeterek veya kaldırarak piyasa giriş çıkışlarında kolaylık sağlamaktır (Kalaycı, 2017: 134).

STA, Jeffrey Frankel ve Shang-Jin Wei tarafından 'Açık Bölgeselleşme' olarak tanımlanmıştır. Bu açıklamaya göre ekonomik bütünleşme haricinde olan ülkelerin bu durumdan yararlanamayıp ticareti saptırmalardan etkilenmemek için dış ticaret serbestleşmesi için oluşan her tür adımı takip edilmektedir (Ateş & Seymen, 2019: 257).

Türkiye'de STA'nın tarihsel sürecine ve gelişimine bakılacak olursa iki dönem ile ele alınabilir:

1. AB ile Gümrük Birliği Öncesi Dönemi Cumhuriyet döneminden 1929 yılına kadar ekonomik politikaların genellikle dışa dönük olduğu görülmektedir. Bu durumu etkileyen koşullardan bir tanesi de Lozan Barış Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmada, Osmanlı Devleti yabancılara imtiyaz verilmesi ve gümrük vergilerinin düşürülmesi ve bu anlaşma süresinin 5 yıl hüküm gereği geçerli kalması ile gümrük tarifeleri arttırılmamıştır. 1929'da gümrük tarifelerinin değiştirilmesi ile karma ekonomik hal alarak özel sektör ve devletin kalkınma modeli oluşturulmuştur (Koçtürk & Gölalan, 2010: 45). 1960 yılında ithal ikame ile sanayileşme politikası benimsenmiştir. Ülkemizde en önemli olaylardan olan 12 Eylül 1963'de Türkiye ve AET arasında Ankara Anlaşması imzalandı. Ankara anlaşması ise 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye de ekonomi kalkınma istihdam düzeyi ve yaşam standartları yükselmiş ve dengeli teşvikler amaçlanarak gümrük birliği oluşturulmuştur. 1980 yılından sonra uygulanan politika ise ihracatı arttırmaya yönelik olmuştur. Lakin artış sadece ihracatta olmamış ithalatta da artışlar görülmektedir. Bu yıllarda dış ticaret ekonomi için önemli duruma gelmiş ve GSMH'daki payı büyümüştür. 1990 yılında uluslararası ticaret önem kazanmış ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütüne ülkemiz üye olmuştur. Ve 1996 yılında AB ile Türkiye ilişkileri gümrük birliğine geçiş sağlamıştır. 24 Ocak ile dış açılımlar başlamış ve Türkiye küresel alana taşınmıştır (Demiroğlu, 2019: 32-34).
2. AB ile Gümrük Birliği Sonrası Dönemi sonrasında 22 yıllık protokol düzenlenmesinin arkasından 1995 yılında 1/95 ile Ortak Konsey Kararıyla 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği geçerliliğini oluşturdu. Türkiye'nin AB ülkesi olması hedefine adım atan bu birlik

ticaretin düzenlemeyi sağlayan yapıyı oluşturdu. Bu anlaşma ile Türkiye'nin ticaretini düzenlemenin yanında Türkiye'nin diğer ülkelerle ticaretini de şekillendirmiştir.

Türkiye'nin AB ve diğer ülkeler ile ticaretine göre kısaca hükümler:

- **Kararın 4'üncü Maddesi:** Türkiye ve AB arasında ihracat ve ithalat için alınan gümrük vergileri ve eş etkili olan vergi resmilerin kararın yürürlüğe girdiği tarihle tamamen uygulamadan kaldırılarak herhangi bir vergi ve eş etki vergisi koyulmamasını,
- **5'inci Maddesi:** Taraflar arasında ithalata konulan miktar kısıtlaması ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması,
- **6'ıncı Maddesi:** Taraflar arasında ihracata konulan miktar kısıtlamasının ve eş değer etki tedbirlerinin kaldırılması,
- **8'inci Maddesi:** Türkiye'nin 5 yıl da ticaretinin önüne teknik engel olan konuları kaldırılması AB belgelerinin iç hukuk sistemine aktarımı yapılması,
- **12'nci Maddesi:** AB üyesi olmayan ülkeler ile ilişkilerinde AB ticaret politikasına benzer esaslar alınarak hüküm ve uygulama önlemlerinin yürürlüğe girmesi,
- **13'üncü Maddesi:** Türkiye'nin AB üyesi olmayan ülkeler ile ithalatındaki vergi oranını AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine uygun yapılması,
- **15'inci Maddesi:** Türkiye'nin bir grup ürünlerde Ortak Gümrük Tarifesinden daha fazla oranda 1 Ocak 2001'e kadar muhafaza edebileceğini,
- **16'ncı Maddesi:** Türkiye'nin ticaret politikasını AB'nin ticaret politikasına uyumlu hale getirmek için kararın yürürlüğe girdiği andan itibaren beş yıl içinde AB'nin tercihli gümrük rejimine aşamalı şekilde uyum sağlaması, bu uyumun otonom rejim ve üçüncü ülkelerle tercihli anlaşma kapsamının hükme bağlanması kararlaştırılmıştır (Demiroğlu, 2019: 35-36).

Diğer yandan Türkiye ve AB ülkelerinin gümrük birliği kapsamı sanayi ürünleri ile olmuştur. Buna ek olarak işlenmiş tarım ürünleri de yer alarak 1996 yılında gümrük vergileri kaldırılıp serbest dolaşım esası alınmıştır. Üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete 15'nci madde esası ile bir grup hassas ürünler dışında AB'nin Ortak Gümrük Tarifesini uygulamaya başlamıştır (MFA, 2023).

Türkiye ve AB ülkeleri ile yapılan Gümrük Birliği'nin kuran 6 Mart 1995'de 36.ortaklık Konseyi kararının 16. Maddesiyle 5 yıl aşamalı olarak Topluluk Ticaret Politikasını üstlenecek hale getirip AB tercihli gümrük rejimiyle uyumlu hale gelecektir. Bu uyum hem üçüncü ülkelerle tercihli ticaret rejimi ve otonom rejim ile olacaktır. Ortak rejim sürecinde OGT 1 Ocak 1996 yılından sonra Türkiye yükümlülüğü üstlenerek yerine getirmeye başlamıştır. Pan-Avrupa Menşe Kümüldasyonu Sistemine göre bölgeler içinde serbest dolaşımı sağlamasını yapmaktadır. 1 Ocak 1999 yılında ise bu taraf halini almıştır. Ortaklık Konseyi kararıyla ön görülen ve kendisi için önem arz eden tekstil, otomotiv gibi birçok sektör için 5 yıllık bir geçiş süresi olmuş ve 1 Ocak 2001 tarihinden itibaren geçerliliğin olmasıyla Ortak Gümrük Tarifesini tam olarak üstlenmeye almıştır. Ortak Gümrük Tarifesinin sağlıklı devamlılığının sürdürülebilmesi için Türkiye'deki politikaların AB ülkelerine yakınlık göstermesi gerekmektedir diğer yandan üçüncü ülkeler sorununa çözüm bulması Türkiye'yi rahatlatacaktır. AB ülkeleri Akdeniz Havzalarında yer alan ülkelerle STA yükümlülüklerini asimetrik açıdan sahip oldukları ile ye da karşılık esası ile gelişmekte olan veya az gelişmiş olan ülkelerin avantajlarını görmezden gelip Türkiye dış ticaretini negatif yönlerle etkileyerek ekonomiye zarar verildiği ileri sürülmektedir. AB ülkesi gelişmiş bir ülke olduğu için politika tercihleriyle anlaşma yaparak zaten Türkiye gibi gelişmekte olan ülkede Tercihli Ticaret Politikasının gerekliliğini yerine getirerek STA'larında yapılması gereken benzersiz paradokstur (Eren, 2013: 33-34).

Tablo 1. Türkiye'nin STA Stratejisi

Avrupa	Orta Doğu	Afrika	Asya	Latin Amerika	Kuzey Amerika
EFTA	İsrail	Tunus	Gürcistan	Şili	
Makedonya	Filistin	Fas	G. Kore		
Bosna Hersek	Suriye	Morityus			
Arnavutluk	Mısır				
Karadağ	Ürdün				
Sırbistan	Lübnan				
Kosova					
Moldova	Libya	Kamerun	Malezya	Kolombiya	
Ukrayna	KİK	Dem. Kongo C.		Ekvador	
Faroe Adaları		Gana		MERCOSUR	
		Sejšeller			
		Cezayir	Japonya	Peru	ABD
		Güney Afrika	Hindistan	Orta Amerika	Kanada
		AKP Ülkeleri	Endonezya		Meksika
			Vietnam		
			Tayland		

Kaynak: (Telli, 2006: 84)

Dünya Ticaret Örgütü 2020 yılı verilerine göre 268 STA bulunmaktadır. Türkiye’de şimdiye kadar 38 STA imzalanmış, Doğu Avrupa ülkesine akdedilmiş olan 11 STA AB üyesi tarafından feshedilmiş ve iptal edilmiştir. 22 STA hala devam etmektedir. Müzakere aşamasında olan ve müzakere aşamasını tamamlayıp yürürlüğe girmeyi bekleyen anlaşmalar bulunmaktadır. Gana, Katar, Venezuela, Sudan ve Lübnan ile müzakereler sonuçlanmış olup iç onay sürecinin devam etmesinden kaynaklı yürürlüğe girememiştir. Tayland, Ukrayna, Endonezya, Kolombiya, Japonya, Pakistan, Cibuti, Ekvator, Kamerun, Meksika, Çad, Mercosur, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Körfez İşbirliği Konseyi ile müzakere süreci devam etmektedir (ticaret.gov.tr., 2023).

Tablo 2. STA’lar

YÜRÜRLÜKTEKİ ÜLKELER	ONAYLANMA SÜRECİNDEKİLER	AKTİF MÜZAKERELER	DİĞER MÜZAKERELER	GİRİŞİMDE BULUNANLAR
EFTA(1992)	Lübnan	Japonya	Peru	Vietnam
İsrail(1997)	Katar	Tayland	Kolombiya	Hindistan
Makedonya(2000)	Sudan	Endonezya	Kamerun	Orta Amerika
B.Hersek (2003)		Ukrayna	MERCOSUR	ABD
Tunus(2005)		Somali	Kango D.C.	Kanada
Filistin(2005)			Körfez İşbirliği	Cezayir
Fas(2006)			Pakistan	G.Afrika Cum.
Mısır(2007)			Ekvator	Libya
Arnavutluk(2008)			Meksika	Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri
Gürcistan(2008)			Sejšeller	
Sırbistan(2010)			Cibuti	
Karadağ(2010)			Çad	
Şili(2011)				
Morityus(2013)				
G.Kore(2013)				
Malezya(2015)				
Moldova(2016)				
Faroe A.(2017)				
Kosova(2019)				
Venezuela(2020)				
Birleşik Krallık(2021)				

Kaynak: (www.ticaret.gov.tr, 2023).

STA'larda ülkeler arasında üçüncü ülkelere göre kendi gümrük tarifeleri uygulanırken tarafların ortak rekabet kuralları ve ticaret politikaları uygulama zorunluluğu yoktur. Türkiye'nin AB tarafından imzalamış olduğu STA'ların oluşturduğu içerikleri tamamen kabul etme zorunluluğu olmayıp gerçekleşen müzakerelerde ticaret ve sanayi politikasını öncelikli olarak görülmüş ve oluşan hassasiyetler göz önünde bulundurulmuştur. 2000 yıllarında ilk çeyrekte sonra Türk firmaları STA'lar ile ara mal ve hammadde ithal ederek işleyip son aşama ile ürünü tekrar satarak Türk mallarının AB malları arasındaki rekabeti arttırmıştır. Bununla birlikte ülkemizin dış ticaretinde hedeflenen ihracat malları çeşitlenecek ve uluslararası piyasalarda yeni pazarlara erişmeler olacaktır. Ülkemizde 2007 yılından sonra AB'nin üçüncü ülkelerle STA önem vermektedir. Türkiye AB ülkeleriyle üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalarda sıkıntı yaşamakta ve bunu gündeme getirmektedir. AB tam üye olmayan ülkemiz için Gümrük Birliğinden istediği verimi ve faydayı göremeyecektir. Bunun sebebi 1996 yılından 2012 yılına kadar ülkemiz AB ülkeleri ile ticaretinde AB lehine verilen dış ticaret açığı 210,2 milyar \$ olmuştur. AB ülkelerinde tüm dünyadaki STA girişimleriyle Türkiye Gümrük Birliği ile sıkışan dış ticaret dönüşümleri azalmıştır. Lakin Gümrük Birliği ile 'en çok kayırılan ülke' (MFN) kuralında üyeler birbirine karşı düşük veya aynı olan bu kurala tolerans göstermiş ve aralarında STA imzalayan ülkelere göre üçüncü ülkelere nazaran daha düşük gümrük vergisi ödeyebilmektedir. Bu durum Türkiye'nin makroekonomik yapısını devamlı hale getirerek için dış ticaretin farklı yönden strateji belirlemesini zorunlu hale getirmiştir. Diğer taraftan ülkemizde üçüncü ülkeler ile STA oluşturulmasıyla çabalar hala önemlilikle sürdürülmektedir (Telli, 2016: 83-84).

2.2.Türkiye İle Afrika Ülkeleri Arasında İmzalanan STA'lar ve Afrika Ülkelerinde STA'larının Amacı-Önemi

Güney- Kuzey ilişkilerinde Kuzey ülkelerinin birçoğu dünyanın büyük kısmının da sanayileşmiştir. Güney kısmı ise genelde geride kalmış az gelişmiş ve yoksulluk çeken ülkeler olmuştur. Güneydeki ülkelerin karşılaştıkları sorunların en temel sebebi geçmişte sömürge altında olup sosyal siyasi ekonomik alanda sıkıntı çekmeleridir (Arı, 2013: 431).

II. Dünya savaşından sonra Birleşmiş Milletler Güney ve Kuzey ilişkilerini iyileştirmek amacı ile daimi organlardan 1964 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret Kalkınma Konferansını bir araya getirerek ilk toplantısını yapmıştır. Güneyi temsil için oluşturulan G-77 gelişmekte olan ülkelerin ekonomik çıkarları için kurulmuştur. G-77'de en yüksek siyasi başkanlık bölgesel olarak Asya-Afrika-Latin Amerika- Pasifik ve Karayip'ler arasında dönerek oluşturulup bir yıllık süre baz alınmaktadır. Bu dayanışmada ekonomik istikrarsızlığı ve haksızlığı bitirmek için adil yapı oluşacağı kanısı sunulmaktadır. Uzun süre batının hâkimiyeti altında olan güney ülkeleri yeni yeni bağımsızlıklarını kazanarak gelişme çabasına girerek gelişmiş olan ülkelerin belirlediği ekonomik sistemini benimsemeye zorluk çekmektedir (Sönmezoğlu, 2005: 133).

Afrika ülkeleri de son yıllarda hızla büyüyerek, makro ekonomik yöntemlerle gelişim sağlayarak asayiş vakaları ve kurumsal reformlardaki azalmalarla sürdürülebilir büyümeyi %5'lik oranla oluşturmuştur. Tarih boyunca küresel güçlerin ilgi göstermesi ile Afrika bölgelerin ekonomik kalkınması diğer ülkelerden gelen yatırımlarla hızla ekonomik potansiyele ulaşacağı ön görülmektedir (Emeç vd., 2021: 510).

Afrika kıtası Serbest Ticaret Bölgesi genel sekreteri Wamkele Mene'nin açıklamasına göre AKSTA cinsiyetler arasındaki gelir açığı kapatma olanağıdır. Küçük ölçekli ve ortak ölçekli işletmelerin yeni pazar arayışına karşılık vererek fırsat oluşturduğunu ve kıtada %90'ının işlerini oluşturduğunu belirterek birinci önemli hususu açıklamıştır. Diğer önemli olan ikinci husus, ülkeler arasında ticaretin artması ile ilgilidir. Şuanda Afrika ülkelerinin ihracatına bakılacak olursa sadece 5/1'i kıta içinde yapılmaktadır. Diğer %95 kısım ise kıtanın dışında yapılmaktadır. 2018'deki verilere bakılırsa, Doğu Afrika'nın hemen hemen önemli ekonomisine sahiptir. Kenya da yıllık ihracat 6 milyar \$ olmuştur. Yani bu ülke her yıl ABD'ye tahmini 500 milyon \$ ve Avrupa'ya 1 milyar \$ ihracat yapmaktadır. Lakin komşu ülkesi olan Etiyopya sadece 69 milyon \$ ihracat yapmaktadır.

Bunun sebebi ise gümrük vergilerinden kaynaklanmaktadır. Afrika Serbest Ticaret Anlaşmasını yüzyılın projesi olarak gösteren üçüncü önemli husus ise insanların serbest dolaşım sağlayan protokoldür. Bu protokol ile vize uygulaması, giriş çıkış kontrollerin ve gümrük vergi gibi durumlara da artık zorluk çekmemeleridir. Bununla birlikte Afrika da genç işsizlere fırsat verilip yeteneklerini kıtanın her yerinde serbestçe kullanabileceklerdir (<https://afam.org.tr>).

2.2.1. Anlaşma Amacı

En önemli amacı AFB üyeleri olan 55 ülkenin ticaretini geliştirmektir. Afrika ülkeleri sömürge döneminden oluşan yapısal bozukluklarla ülkeler arası ve ülkeler içi ulaşımda eksikleri, güvenlik sorunları ve gümrük politika ve yönetimlerinde zayıf olmaları nedeni ile ticaretlerinde ülkelerarası da dahi olmak üzere çok düşük yüzdeler vermektedir. Bu anlaşma ile yapısal sorunları giderek düşük ticareti olan Afrika ülkelerinin ticaretini iyileştirerek iki katına çıkartmak amaçlanmıştır.

Afrika ülkeleri ticaretinin temeli %20'lik oranla tarım ürünleridir, %17'lik oranla madeni yakıtlar, %6'lık oranla altın, %5'lik oranla petrol gazı, %3'lük oranla elektrik, %2'lik oranla ise elmas olmuştur. Afrika'nın bu oranları sanayi üretiminin az olduğunu ve kısıtlandığını kanıtlamaktadır. Ülke ekonomisi için doğal kaynak ihracatına bağımlı olması kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte anlaşma ile kıta içi emtia ticaretinin artırılması amaçlanmaktadır.

AFCTA ile Afrikalı firmalar küresel olarak ve kıta içi rekabeti arttıracaktır. Firmalarda ölçek ekonomisi ortaya çıkacak ve talep piyasası oluşacaktır. Bu olay Afrika ülkelerin krize dayanaklı olacak ve büyüme hızı artacağı öngörülmüştür. Bu anlaşma ile Afrika ülkeleri üçüncü ülkelere ve DTÖ müzakerelerinde daha güçlü olabileceklerdir (Küçük, 2019: 1)

2.2.2. Anlaşmanın Önemi

Anlaşmanın en önemli özelliği Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler üretilmesidir. BM Afrika Ekonomik Komisyon Ticaret Politikası Koordinatörü David Luke'a göre AFCFTA, Dünya Bankası ve IMF gibi dış aktörlerin telkinlerine dayanamayan yarım asırlık entegrasyon neticesi olarak görmektedir. Birçok alanda iş birliği yapılan bu anlaşma kapsamlı ortaklık sunmaktadır. Lakin ne önemli amaç gümrük birliği kurmaktır. Gümrük tarifelerini kendi aralarında kaldırarak birlik oluşturup ülkelerin kalkınmasını hızlandırmak ve ekonomiyi sınırlandırmayarak geliştirilmesiyle anlaşma hedefine ulaşabilecektir (Küçük, 2019: 1). Anlaşma önemini belirten Sevahili atasözüne göre 'Birlikte ayakta dururuz, bölünürsek düşeriz' anlayışı esas alınmıştır (<https://afam.org.tr/afrikanin-ekonomik-butunlesme-stratejisi-afrika-kitasi-serbest-ticaret-anlasmasi/>).

2.2.3. Türkiye'nin Bazı Afrika Ülkeleri ile İmzalamış Olduğu STA'lar

Bu başlık altında serbest Ticaret Anlaşması yapılan bazı ülkelere yer verilecektir. Bunlar; Tunus, Fas, Mısır ülkeleridir.

2.2.3.1. Türkiye-Tunus Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Tunus ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 2004 yılına kadar 'Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması' esasları ile yürütülmüştür. 5 Kasım 2004 de Ortaklık Anlaşması ülkeler arasında genel ekonomik ve ticari ilişkilerinde dönüm noktası haline gelmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile sanayi mallarının Türkiye'ye ithalatlarının gümrük vergileri sıfırlanmıştır. Tunus indirimine ilişkinin I sayılı Protokolündeki listede sanayi mallarında uygulanan gümrük vergileri yıllık %12 (son yıl %16) indirimle 7 yılda sıfırlanması amaçlanmıştır. I. Sayılı liste de ham mermer, plastik mamulleri, suni sentetik filamentten, örme tüylü mensucat eşya, binek otomobiller, tekstil ipleri, travertenler, beyaz eşyalar, tüller, seramik mamuller gibi ürünler yer almıştır. II. Protokolde %9 takip eden yıllarda ise %13'lük indirilme 9 yılda sıfırlanması amaçlanmıştır. II. Protokol listesinde olan ürünler ise parfüm, kozmetik, çimento, sabunlar, klinker, hazır giyim, porselen, cam eşya, demir-çelik, nevresim, beyaz eşya, yük taşıtları gibi ürünler yer almaktadır. III.

liste negatif liste olarak bulaşık bezleri kullanılmış kıyafetler, halı vb. yer almaktadır. Tarım ürünlerinde daha gelişmekte olan listede birçok ürün yer alacaktır (Ada, 2014: 48-49).

2.2.3.2. Türkiye-Fas Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Fas-Türkiye arasında anlaşma 7 Nisan 2004 yılında imzalanmış ve STA 1 Ocak 2006 yılı itibari ile yürürlüğe girmiş ve indirimler 1 Ocak 2015 yılında tamamlanacağı belirtilmiştir. Menşeli sanayi ürünlerinin ithalatının uygulaması anlaşma yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sıfırlanacağı vurgulanmıştır. Sanayi ürünlerin I. Listesinde oluşan protokolda ilk %10'lük indirim yapılmış II. Listede 5 yıl boyunca %15 ve son yılda %13'lük gümrük indirimi sağlanmıştır. Fas mal sınıflandırma sistemini esas alarak sekiz haneli GTİP belirlemesi yapmıştır. Diğer taraftan Fas üçüncü ülkelere tavizli gümrük vergisi uygulaması yapmaktadır (Ada, 2014: 50-51).

2.2.3.3. Türkiye-Mısır Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması

Mısır ile STA 1997 yılında çalışmalara başlamış 1998'in Aralık ayında tamamen müzakerelere başlanmış Eylül 2005 yılında Kahire'de imzalanmış 1 Mart 2007 de yürürlüğe girmiştir. Sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerinin sıfırlanması ile birçok üründe düzenlemeler oluşturulmuştur. 4 kademedeki oluşan sıfırlanma süreci:

Liste 1; 1 Ocak 2008 tarihinde,

Liste 2; 1 Ocak 2008 de başlayarak 1 Ocak 2014 tarihinde,

Liste3; 1 Ocak 2010'da başlayarak 1 Ocak 2017 tarihinde,

Liste 4; 1 Ocak 2011'de başlayarak 1 Ocak 2020 tarihinde tamamlanmasına karar verilmiştir.

Türkiye Mısır arasında tarım ürünleri tercihli rejim ile II. Protokol de belirtilmiştir. Bu bağlamda miktar kısıtlaması, kota gibi durumları kaldırılarak vergi indirimi oluşturulmuştur. Menşe kurallarında ise tercihli kurallar III. Protokol de belirlenmiş ve Pan-Avrupa-Akdeniz modeli esas alınmıştır. STA ile Türk ihracatçıları olumlu etkiler oluşturmuştur (Ada, 2014: 51-53).

3. TÜRKİYE-AFRİKA DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Afrika ve Türkiye ülkelerinin de 2003 yılında 2,1 milyar \$ olan ihracat verileri 2021 yılında 21,2 milyar \$ olmuştur. Bu yılın Ocak- Ağustos ayları arasında ihracat verisi 16,7 milyar \$ olarak yükselmiştir. Afrika-Türkiye dış ticaret ilişkisi 20 yıllık zamanda gelişmeler oluşurken kıtaya oluşan ilişki yılsonu tahminlerine göre 45 milyar \$ olacağı öngörülmüştür. 2022-2023 hedef ülkeler olarak niteleme yapılan Afrika ülkelerinde pazar çeşitlendirmesi ile Etiyopya, Nijerya, Mısır, Güney Afrika Cumhuriyeti, Libya ülkeleri yer almıştır. Türkiye ticaretiyle uğraşan iş adamları ticareti genişletmek ve Afrika'daki diğer pazarlara ulaşabilme imkânı amaçlamıştır (Palabıyık, 2022: 1).

Bakanlıklar tarafından hazırlanmış olan "Uzak Ülkeler Stratejisi" 18 ülke için oluşturulmuş ve bu 18 ülke arasında Afrika ülkeleri vardır. Bu projede amaçlanan 18 ülkenin ihracatını yükseltmektir. Bunlar arasında Güney Afrika'ya 12 eylem planı Nijerya'ya da 18 eylem planı oluşturulmuştur. Nijerya sağlık açısından önem kazanacak ve sağlık hizmetleri için daha çok ihraç yapılacak Türk kuruluşlarının varlığını güçlenmesi için çalışmalara başlanıp Nijerya'da teknik müşavirlik, sağlık hizmetleri, sağlık vb. arttırmaya yönelimlere başlanmıştır. Türkiye'nin son 20 yıllık sürecinde Afrika ülkeleriyle ticari, ekonomik bağlamda önemli gelişimlere imza atmıştır. 2003 yılında Ticaret Bakanlığı kararı ile "Afrika ile Ticari ve Ekonomi İlişkilerinin Geliştirilmesi Stratejisi" uygulaması başlamıştır. Türkiye ve Afrika ülkeleri yıllar geçtikçe ilişkilerini güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır.

2008 yılından sonra resmi olarak ziyaretlere başlayan ülkeler 2016 yılında Türkiye- Afrika Ekonomi İş Birliği forum sayesinde ilişkiler ilerlemiştir. Bu form defalarca İstanbul da gerçekleşmiştir. 2020

yılında da çevrim içi forum düzenlemesi yapılmıştır. Üçüncü forum ise 2021 yılında gerçekleşti. 2021 yılında gerçekleşen bu forumda Afrika ve Türkiye'den toplam 3 bine yakın iş adamı ve 4 bölgesel kuruluş ve 45 ülke bulunmuştur. Diğer taraftan Batı Afrika'da 15 ülke üyeliğinde Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile 2018 yılında iş formu düzenlenerek ilişkilerin artırılması amaçlanmıştır. Türkiye ve 48 Afrika ülkesinin Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması 16 ülkeyle Çifte Vergi Önleme Anlaşması 32 ülkeyle Yatırım Karşılıklı Teşviki ve Koruması Anlaşması, 5 ülkeyle ise Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır (DEİK, 2023).

Lojistik hedeflemelerde ise sağlık hizmeti için Türkiye'ye gelen hastalara vize kolaylığı başlığı altında "Sağlık Vizesi" uygulamaya koyulmuş iki iş günlük süreçte vizeleri oluşturulabilmektedir. Eskiye dayanan Türk müteahhitlik şirketleri Afrika'nın kuzeyinde belirginleşmiştir. Son 10 yıla bakacak olunursa dönemde Sahra Altı Afrika'da Türk müteahhitler etkinliklerini arttırmıştır. Bunlarla birlikte ticaretin artması ve lojistiğin gelişmesi için lojistik merkezlerinin kurulması hedeflenmektedir (DHA, 2023).

Son 20 yıla bakılınca Afrika ve Türkiye ilişkileri güçlenmiş ve dış ticaret dengeleri Türkiye'nin avantajına olmuştur. Türkiye'nin 2003 yılında ihracatı 2,1 milyar \$ ve Türkiye'nin toplam ihracattaki payı 4,5 olmuştur. Bu seviye 2021 yılında 21,2'ye yükselmiştir Türkiye'de toplam ihracat ise 9,4'e yükselmiştir. Kıtaya göre ise 2003 de 3,7 milyar \$ iken 2021 yılında 29,4 milyar \$ dolara yükselmiştir. 2022 yılının Ocak ve Ağustos arası dış ticarete katkısı 28,7 olmuş 16,7 milyar \$ şeklinde artış göstermiştir. İthalat %23 milyar \$ olarak gerçekleştirilmiştir. Dış ticaret fazlası ise bir önceki yılına göre % 32,4 artmış ve 10,4 milyar \$ olmuştur. Turizm hariç hizmet ihracatında 2013 yılında 15,3 2021 yılında 21,2 2022 yılının temmuz ayından itibaren 20,1 milyar \$ olmuştur (Palabıyık, 2022: 1).

Afrika ülkesinin 2021 yılının sonundan sonra 88 Türk firması varken yatırımları hemen hemen 1,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2022 yılından itibaren Kuzey Afrika da 1777 proje ile 82,8 milyar dolar üstlenme olmuştur. Sahra Altı Afrika da ise 447 proje 26,7 milyar dolar değerinde üstlenme olmuştur. Diğer taraftan 2013-2014 yılında Afrika kıtasından eğitim için Türkiye'ye gelen 5 bin 423 öğrenci yükseköğrenim için ülkemize gelmiştir. 2020-2021 yılları arası eğitim öğrenim döneminde 36 bin 957 öğrenci olmuş ve büyük bir patlama yaşanmıştır. Sağlık sektöründe Afrika ülkeleri Türkler için önemli Pazar duruma gelmiştir. Ülkemize sağlık seyahati için gelen turistler genelde Somali, Cezayir, Libya, Fas, Mısır ve Nijerya ülkeleri olmuştur. Türkiye'de oluşan ihracat genelde deniz yolu ile yapılmaktadır ve Afrika yatırımlar 2021 yılında ana metal sanayisine 680,7 milyon dolar olmuş, tekstil imalatı 267,4 milyon dolar olmuş, buhar, gaz havalandırma sisteminde üretim ve dağıtımını ise 238,5 milyon dolar olmuştur. 2022 yılında ise ticaret hacmi 45 milyar doların üstündedir (TUİK, 2022).

Sahra Altı olarak da bilinen SAGA ülkeleri ile ticaretimiz son yıllarda gelişimler göstermiştir. 1990 yılının sonlarına doğru ilişki önemi belirlenmiş ve Dışişleri Bakanlığınca özel sektörler ve kamu sektörlerinin katılımı ile temel hedefler belirlenmiş olup Afrika'ya Açılım Eylemi Planı olarak da bilinen bu programı 1998 yılının Ekim ayında yürürlüğe koymuştur. Aynı yılda DTM Afrika ülkelerinin ekonomisine yönelmiş ve geliştirmek çalışmalar oluşturmaya başlamıştır. Çalışmalar ile bazı Afrika ülkelerinde ticaret yönünde Çifte Vergilendirme ve Yatırımların Teşviki ve Korunması Anlaşmaları imzalanmıştır. Sahra ülkelerinde daha önce hiç keşif edilmemiş ve ziyareti olmamış ülkelere iş adamların ziyaretleri gerçekleştirilmiş ve ziyaret edilen ülkelerde geliştirilme çalışmaları başlatılmıştır. Bu bölge üzerinde Fahri Konsolosluklarında artırılmış ve Afrika'ya Ticaret Heyetlerine gönderilmiştir. DTM, SAGA ülkelerinin gelişimi için 2003'te Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi'ni kabul etmiştir. DTM, 2003-2004 yıllarında AEGS uygulaması başlığı altında birçok SAGA ülkesi ile çalışmalarını arttırmıştır. Afrika ülkeleri ile her sene düzenlenen KEK toplantıları arttırılmaya yönelik çalışmalar yapılmış olup Türk İhraç Ürünleri Fuarları düzenlenmiş, SAGA ülkelerine alım ve satım Heyetleri gönderimleri yapılmıştır. Arttırılan çalışmalar karşılığında 2000 yılında dış ticaretimiz 82,3 milyar dolar iken 2004 yılında 160 milyar dolar olmuştur. 2003 yılında %33 büyüme varken 2004 yılında %37 büyüme oluşmuştur. Uygulanan stratejiler ile Addis, Hartum, Abuja Dakar ve Ababa'da Büyükelçilik bünyesi altında

Ticaret Müşavirliği açılmış ve bu Müşavirlik birden beşe yükselmiştir. Bazı ülkeler ile ekonomik ilişkileri geliştirmek için yapılan çalışmalarda Türkiye, Sudan, Etiyopya üçlü işbirliği için mutabakata varılmış olup 29 Mart 2002 yılında Ankara da 30 Haziran 2003 yılında ise Ababa ve Addis’de toplantı yapıp görüşmeler başlatılmıştır (Tepeciklioğlu, 2018: 609).

Son yıllarda SAGA ülkelerinde fuarlara katılan ve firmalarımızda giderek artmıştır bu da Türk firmalarının SAGA ülkelerinde iş bulma imkânlarını geliştirerek arttırmıştır. Nijerya ve Sudan da Türk firma faaliyetlerin arttığı iki ülkelerdir. Türk firmaları üretim amacıyla Sudan’a yatırımlar yapmıştır buna örnek olarak Hartum yakınlarında kurulan çelikhane ve alüminyum boru fabrikasıdır. Sudan da oluşan yatırımlarda Türk çalışan sayısı 2500 olmuş ve bu rakamı da geçmiştir. 2002 yılı ve 2004 yıllarında Türk firmaları SAGA ülkelerinde düzenlenen fuarlarda 16 fuardan 7’si ülkemizin olmuştur. Oluşan inşaat firmalarıyla Uluslararası Müteahhitler Birliği verilerinde 2004 Temmuz’dan sonra Türk firmalarımızda sekiz SAGA ülkesiyle proje maliyeti 400 milyon doların üstüne çıkmıştır. 128 milyon dolarlık Nijerya’da yapılması devam eden otoyol projesi bulunmaktadır. Diğer yandan SAGA ülkeleri ile Türkiye’nin ticareti kuzey Afrika’ya oranla düşük olmasının sebebi SAGA ülkelerinde ticaret olanaklarına tam hakim olmayan imkânların yeteri kadar bilinmemesinden ekonomik ve politik olarak istikrarsız olmasından coğrafi konumundan ekonomik faaliyetlerin zorluk çekilmesinden kaynaklıdır. Diğer yandan Kuzey Afrika da geleneksel pazarımızın olmasından SAGA ülkelere göre daha çok oraların tercih edilmesi denilebilir (YTB, 2022).

Dünya Bankasının 2004’de yayınladığı ‘Global Economic Prospects 2005’ raporuna göre SAGA ülkeleri 2000 yılında ekonomik büyümeye başlamış ve 2004 yılında %3,2 olması beklenmiştir. 2005 yılında büyüme hızı %3,6 olmuş, 2006 yılında %3,7 olacağı ön görülmüştür.(Altan, 2004: 10). 2021 yılında Türkiye’nin Pretorya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğinin açıklanmasına göre 2021 yılı Ocak Ağustos aylarında hemen hemen 1,4 Milyar dolar olmuştur. Ticaret hacmi ise aynı yılın döneminde 2,28 milyar dolara çıkmıştır. Güney Afrika zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan bir bölge olduğundan dinamik nüfusu sanayi bölgesi ve güçlü finansal altyapısı ile önde gelen ülkeler arasında yer almaya başlamıştır. Geçen yıl 2 milyar doları geçen ticaret hacmiyle bu yılın ilk yarısında iki ülke arasında rekor seviyeye gelmiştir. Türkiye ile Güney Afrika ihracatı 2021 yılındaki aynı döneme oranla %150 artmış ve 1,34 milyar dolar olmuştur. Ülkemizin Güney Afrika’ya doğrudan 270 milyon dolar yatırımını bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2022). Görüldüğü üzere SAGA ve diğer Afrika ülkelerinde oluşan iş imkânları ve ekonomik büyüme ülkemizde önemli ticaretlere yol açmış ve ekonomimize katkı sağlamıştır.

4.AFRIKA ÜLKELERİYLE AKDEDİLEN STA’LARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Dış ticaretimizin hızla büyümesiyle bazı ülkeler (BDT ve AB ülkeleri) Türkiye’den uzak geleneksel pazarlar olmayan Afrika ülkeleri ile ticaretimizin içinde oluşan payı koruyabilmek için önemli bir mevzu oluşturmuştur. Ülkemizle Afrika ülkelerinin ticari ve ekonomik ilişkilerini detaylı inceleyebilmek için aynı kıtada olmamız ekonomik yapıları, ekonomik sosyal, yapılarıyla SAGA ve Kuzey Afrika ülkeleri farklı olduğundan ayrı ayrı incelemeler yapılmaktadır. SAGA ülkelere göre Türkiye’ye yakın olma Kuzey Afrika ülkeleri daha öncelikli olup dış ticaret hızla artış göstermektedir.

Ticaret ilişkilerini güçlendirmek, geliştirmek için Afrika ülkeleri ile kurulan uluslararası fuarlarla firmalarımızın sayısı giderek artış göstermektedir. Her yıl Afrika ülkelerinde ‘Türk İhraç Ürünleri Fuarları’ oluşturulmaktadır. Artan Ticaret Odaları Sanayi Odaları anlaşmalar imzalayarak Afrika ülkelerine iş imkânları sunmaktadır. Ekonomik ilişkilerin giderek artması ile müteahhitlerin ve iş adamlarının Afrika ülkelerine yönelmesi Afrika ülkelerinin gelişimi için önem arz etmektedir. Son zamanlarda SAGA’nın bazı ülkeleri ve Cezayir, Tunus Fas gibi Kuzey Afrika ülkeleri taahhüt projelerine başlamıştır.

Ülkemizde ikili ticarete 8 milyar \$ fazla vermekteyken bu rakam 2019 yılı COVID-19 dönemini öncesinde 11 milyar \$ değerine yaklaşmıştır. Türkiye Afrika ticaretinde Güney Afrika hariç diğer ülkeler hemen hemen hepsi ticaret fazlası vermiştir (Taştan, 2022: 122).

Tablo 3. Türkiye'nin Afrika'daki Ticaret Dengesi, 2016-2020 (1000 ABD Doları)

	2016	2017	2018	2019	2020	2020 Ticaret Dengesi Payı	İhracat 2020	İthalat 2020
Dünya	-55.995.687	-76.806.711	-55.123.017	-29.476.049	-49.856.433		169.657.940	219.514.373
Afrika	6.049.405	4.491.936	7.396.337	10.797.424	7.924.567	100,0%	15.234.428	7.309.861
Fas	551.618	733.656	1.273.872	1.633.479	1.415.169	17,9%	2.057.266	642.097
Mısır	1.289.735	363.231	862.634	1.606.824	1.413.624	17,8%	3.136.568	1.722.944
Cezayir	1.272.888	946.098	893.519	1.297.297	882.185	11,1%	1.449.569	567.384
Tunus	696.338	706.237	722.583	696.666	777.493	9,8%	928.098	150.605
Nijerya	83.795	179.138	202.866	439.903	481.910	6,1%	610.888	128.978
Senegal	148.284	238.695	376.438	278.698	342.197	4,3%	361.226	19.029
Cibuti	77.800	102.100	196.404	255.652	319.917	4,0%	319.971	54
Sudan	412.131	311.378	290.291	228.393	276.288	3,5%	381.754	105.466
Somali	113.726	141.916	175.527	249.548	267.824	3,4%	272.762	4.938
Kenya	114.742	135.142	188.992	213.199	203.939	2,6%	228.005	24.066
Etopya	369.110	306.987	286.429	329.421	190.859	2,4%	231.386	40.527
Gana	118.000	96.532	195.816	272.066	183.445	2,3%	477.530	294.085
Angola	122.917	185.109	227.950	212.551	178.841	2,3%	183.069	4.228
Tanzanya	72.453	67.091	184.295	196.352	150.666	1,9%	200.347	49.681
Güney Afrika	-652.124	-1.259.368	-847.307	-184.644	-313.781	-4,0%	574.115	887.896

Kaynak:(Taştan, 2022: 122)

AFCFTA yürürlüğe girmesiyle bölgesel ticaretlerle (SADC, ECOWAS, EAC) arasında gümrük vergilerinin indirim yapıp sıfıra indirilmesi ile kıtadaki ülkeler ticaret hacmini arttırarak kıta dışında olan Fransa, Çin, İtalya, Hindistan ve Türkiye gibi birçok ülkelerin kıtaya ihracatının uzun vadede olması olumsuz etki yapabileceği ön görülmektedir. Serbest Ticaret Bölgesinde Türk iş adamlarına olumsuz etkilerini gidermek ve azaltmak için ticari diplomasi kullanılmıştır. Bu faaliyetlerle üstünlük güçlendirilmesi veya dezavantajlı rekabetçi unsurlarla giderek olumsuzlukları gidermek amaçlanmıştır. Negatif etkileri gidermek ve azaltmak için ülkemiz önlem amaçlı tedbirler almaya başlamıştır. Bu tedbirlerde denizaşırı ticaretlerin yurtdışında lojistik merkezler kurması önemini arttırmıştır. 2019 yılında Ticaret Bakanlığınca lojistik merkezlerin ihracat kapasitesini arttırması tartışılmıştır. Bu çalışmada da öncelikli ülkeler Rusya, İngiltere, Kazakistan, Afrika, Kuveyt, Japonya olmuştur. Afrika ülkelerinde, Tunus, Gana, Kamerun, Zarcis, G. Afrika ve Kenya, Mombasa liman bölgelerin değerlendirilmeye alınmıştır. Kenya Mombasa limanınının Uganda, Burundi, Tanzanya, Ruanda ve Güney Sudan'dan oluşan EAC kapsamında gümrük vergileri sıfıra indirilmiş ve Mombasa Nairobi arasındaki demiryolu bağlantısı önemini vurgulamıştır. Aşağıda verilen endekslerde dış ticaret verilerinden yararlanarak Türkiye de potansiyel rakipleri belirtilmeye çalışılmıştır. TCI 0-100 arasında değerlendirilmiştir ve ihracat ülkelerinin partner ülke için 100'e yakın olursa ihracatın partner ülkesi ithalatıyla uyumlu olduğu anlamını taşımaktadır (DEİK, 2021: 57).

Tablo 4. İthalatçı- İhracatçı Ülkeler

Tablo X		İTHALATÇI ÜLKE																		
		ANG	CEZ	D. KON	ETİ	FAS	FİL	G.AF	GAB	GAN	KEN	KON	LİB	MIS	NIJ	SEN	TOG	TUN	TUR	ZAM
İHRACATÇI ÜLKE	ANG	-	6	7	10	18	19	18	5	4	18	4	20	20	30	24	17	15	21	17
	CEZ	14	-	9	11	19	20	18	6	6	20	3	20	20	32	25	18	16	18	18
	D. KON	9	8	-	8	12	9	13	7	5	9	4	11	12	9	10	7	11	16	29
	ETİ	11	11	12	-	11	9	12	12	8	8	10	16	13	6	8	10	12	13	7
	FAS	32	35	39	40	-	36	41	35	44	34	22	35	31	31	34	36	42	34	41
	FİL	25	21	21	23	29	-	28	24	16	27	19	30	28	26	28	28	29	34	26
	G.AFR	47	47	44	50	56	51	-	41	46	52	28	46	52	47	53	54	53	63	58
	GAB	14	9	8	11	20	23	18	-	5	19	7	22	23	31	25	18	16	21	29
	GAN	21	15	16	18	28	26	26	15	-	26	10	31	30	35	33	26	24	33	26
	KEN	34	34	38	33	35	35	35	34	33	-	22	43	35	31	36	36	36	30	35
	KON	15	11	10	13	22	27	20	19	7	21	-	22	23	33	27	19	19	23	19
	LİB	13	7	8	11	19	19	19	6	5	19	4	-	21	31	25	18	16	26	17
	MIS	44	43	45	47	58	53	50	41	40	55	23	57	-	54	57	56	56	61	47
	NIJ	13	7	8	10	19	19	17	7	4	19	4	20	20	-	25	18	16	19	17
	SEN	39	26	36	28	39	44	41	29	33	37	20	41	40	40	-	40	36	42	45
	TOG	25	30	34	28	29	31	26	30	37	31	16	29	29	29	29	-	32	32	25
	TUN	44	45	50	52	52	43	51	45	43	49	30	47	43	41	45	44	-	44	43
	TUR	51	59	57	61	62	54	54	55	64	55	39	52	55	48	54	56	58	-	49
	ZAM	10	14	18	11	16	15	15	12	16	14	10	15	14	14	14	14	14	14	14

Kaynak:(DEİK,2021,s.57)

Tablo 4, 19 Afrika ülkesi ile Türkiye'nin endeks sonucunu göstermektedir. Afrika ülkeleri arasındaki ticaret otlanması 20 olmuştur. Türkiye ile ortalama 53 olmuş ve ayrıntılı endeks Tablo 5'de belirtilmiştir. Tablo 5'de Türkiye endeksi diğer ülkelere oranla fazla çıkmış ve Afrika genelinde G. Afrika ve Mısır 47-48 puanla Türkiye ihracatına rakip gösterilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de oluşacak azalmayı G. Afrika ve Mısır alacağı öngörülmektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin 53 Afrika Ülkesi ile Ticaret Tamamlayıcı Endeksi

Tablo Y: Türkiye'nin 53 Afrika Ülkesiyle Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI)						
Gambiya	Benin	Gine-Bissau	Güney Sudan	Kongo	Moritanya	Somali
33	33	36	38	39	39	47
Seyşeller	Nijerya	Sao Tome P.	Zimbabve	Burundi	Lesotho	Zambiya
47	48	48	48	49	49	49
Nijer	Liberya	Komorolar	Angola	Burkina Faso	Mali	Malavi
49	50	50	51	51	51	51
Libya	Mozambik	Kamerun	Fildişi Sahilleri	Ruanda	Senegal	Güney Afrika
52	53	54	54	54	54	54
Tanzanya	Botsvana	Çad	Uganda	Ekvator Ginesi	Mısır	Kenya
54	54	55	55	55	55	55
Gabon	Yeşil Burun	Togo	Maurityus	Dem. Kongo	Madagaskar	Esvatini
55	56	56	57	57	57	58
Sierra Leone	Tunus	Orta Afrika C.	Cezayir	Etiyopya	Gine	Sudan
58	58	58	59	61	62	62
Fas	Gana	Namibya	Cibuti			
62	64	65	67			

Kaynak: DEİK Ekonomik Araştırmalar

Kaynak:(DEİK,2021:58)

Tablo 5'de Cibuti, Gana ve Namibya ithalat yapısı ile Türkiye ihracat yapısı Benin, Gambiya, Gine-Bissau ülkelerine göre daha uyumluluk göstermektedir. Türkiye 22 ülke ihracatında endeks puanı ortalama altındayken 31 ülke üstündedir.

Diğer Taraftan tarihi bağlarla bağlanan ülkeler 'kazan-kazan' stratejisi ile ekonomik çıkarlarla siyasi çıkarlarla Afrika kıtasına ilgi göstermektedir. 1998 yılında Afrika Eylem Planı açıklaması ile 2005 yılında Afrika yılı ilan edilmesi 2013 yılında Afrika Ortak Politikasını başlatıp Bölgede olan ülkeler ile ilişkilerini daha iyi hale getirmeyi amaçlamıştır (Emeç vd., 2021: 510). Bu amaçlarla 2013 yılından günümüze kadar oluşan yıllık verilerle dalgalanmalar görülmektedir;

Tablo 6. Afrika Ülkeleri Yıllık İthalat Verileri

Yıllar	Kuzey Afrika Ülkeleri	Diğer Afrika Ülkeleri
2013	3.630.876	2.559.946
2014	3.584.217	2.590.420
2015	3.173.401	2.151.915
2016	3.252.568	2.151.987
2017	4.203.460	2.978.629
2018	4.685.547	2.451.876
2019	4.009.992	1.810.756
2020	4.757.326	2.552.458
2021	5.417.703	2.814.891
2022	6.099.196	3.411.575
2023 Ocak- Nisan	2 421.867	863.606

Kaynak: TÜİK (2023)

Türkiye ile Afrika ülkeleri ile yıllık İthalat verilerine göre 2013 yılında Kuzey Afrika 3.630.876 iken 2022 yılının yıllık verisinde 6.099.196 olmuştur. 2023 yılının yıllık verisi olmayıp aylık verisi olmasından dolayı 2022 yılını baz alarak karşılaştırma yapılabilir. Diğer Afrika ülkelerinin verilerinde 2013 yılında 2.559.946 iken 2022 yılında 3.411.575 olmuştur. İthalat artışlar olduğu halde arada dalgalanmalar oluşmaktadır. 2015 ve 2019 yılında bazı düşüşler meydana gelmiştir 2019 COVID-19 salgını sebebi ile alınan tedbirlerle dış ticaretlerde dünya geneli bir azalma görülmektedir.

Tablo 7. Afrika Ülkeleri Yıllık İhracat Verileri

Yıllar	Kuzey Afrika Ülkeleri	Diğer Afrika Ülkeleri
2013	10.930.556	4.405.698
2014	10.240.492	4.267.226
2015	8.918.833	4.212.322
2016	8.069.446	3.833.943
2017	7.918.462	4.318.839
2018	9.915.077	5.173.872
2019	10.828.878	5.794.323
2020	9.224.060	6.016.613
2021	13.336.357	7.875.566
2022	14.109.988	9.508.883

Kaynak: TÜİK (2023).

Yıllık Türkiye ve Afrika ülkeleri ihracat verilerinde Kuzey Afrika ülkeleri 2013 yılında 10.930.556 iken 2022 yılında 14.109.988 olup artış yaşanmıştır. 2015-2018 yılları arasında azalmalar tekrar artışlar görülmüş 2019'a göre 2020 yılında tekrar azalmalar yaşansa da 2021 yılında tekrar toparlanarak hızla artışlar yaşanmıştır. Diğer Afrika ülkelerinde 2013 yılında 4.405.698 iken 2022 yılında 9.508.883 olarak artışlar olmuştur. Lakin 2016 yılında düşüş yaşanmış Kuzey Afrika ülkesine göre yıl baz alınacak olursa 1 yıllık bir azalma ile hemen artışa doğru ilerlemiştir. Giderek artış gösteren ihracatımız ülkeler arası ticareti geliştirmektedir. 2020 yılından sonra 43 büyükelçilik bulunduran ülkemiz 39 Afrika ülkesinde ticareti geliştirerek 45 iş konseyi faaliyetini göstermektedir (Emeç vd. 2021: 511).

5. SONUÇ

AB-Türkiye ilişkisi 1996 yılında Ankara Anlaşması ile Katma Protokolle dayanmaktadır. STA son zamanlarda hem Türkiye hem de diğer ülkeler için bir hayli önemli olmuştur. Bu yaklaşım dünyanın ekonomik bütünleşmesini sağlarken diğer yandan üçüncü ülke sorunlarıyla baş göstermektedir. Bu

süreçte Türkiye imzalamış olduğu STA'lar ile Türk ürünlerinin AB ürünleri karşısında rekabetini hala devam ederken bu durum üçüncü ülke mallarına avantaj sağlamıştır. STA'lar Türkiye'de ihraç pazarların çeşitlendirmesine giderken ticari malların farklılaşmasına da yol açmaktadır. STA anlaşması yapılan ülkelerde ithalatta korumaları artırırken Türk ürünlerinin gümrüksüz ülke pazarına giren mallarda ne kadar olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye için aleyhine işleyen durumların düzeltilmesi için AB gerçekleştireceği ticari anlaşmalarda Türkiye de karar alma mekanizmasında Türkiye ile paralellik müzakeresine gitmesi gerekmektedir. Türkiye kültür ve tarihsel bağlarına dayanarak o ülkelerde düzenin nasıl olduğu kurallarının ne olduğunu kısacası bağları olan ülkelerle ilgilenerek gelişmelerine katkıda bulunmak için çok kez çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye iç ekonomisini daha da yükseltmek ve ekonomik dinamiklerini Ortadoğu Afrika'sında devam ettirmek için dış politikaları ile çokça ilgilenmiştir. Türkiye'de yatırım yapma Pazar arayışında olan ülkeler güçlü ekonomik iş birliği üzerinde durması gerekmektedir. Bu durum karşılıklı bağımlılığı arttırarak istikrarlı yardımlaşmayı oluşturur. Türkiye için Afrika ülkesi ekonomik bakımdan önem kazanırken kültür ve tarihsel geçmişi bakımından önemli olan K. Afrika ülkesi sadece kültürel ve tarihsel geçmiş için değil ekonomik yapısı ve zengin doğal kaynakları ile önemli olmaktadır. Bu bölge genç nüfusu geliştirerek ekonomiyi canlandıran bölge olmuş ve Türk yatırımcı ve üreticileri için avantajlar sunmuştur. Ortadoğu ve K. Afrika pazara açılarak iç pazara olan bağımlılığını aza indirmiş ve iç pazarda kullanmadıkları kapasiteleri kullanarak üretimlerini arttırmış bu sonuçlar ülkeyi olumlu etkiler altına almıştır. Türkiye'de bu durumdan yararlanarak AB ülkesinde dış ticareti azalıp K. Afrika, Asya ve Avrupa ülkelerine dış ticareti artmıştır. Türkiye-Afrika açılımı 2009 yılında Küresel ekonomik kriz sonrası bu etkiyi azaltmak için yeni pazarlar elde etmek amacıyla olmuştur. Ekonomik durumları kötüleşen ve düzene binmeyen talep azalması yaşan AB ülkelerine göre Türkiye-Orta Doğu, K. Afrika ve Asya ülkelerinin ihracatı hep artmıştır (Ada, 2014: 247-256). Bu durum verilerinde Afrika kıtası 21. yy. önemli rekabet bölgesi haline gelmiş ve bu durum belirli sürede böyle devam edecektir. STA, Türkiye ve Afrika kıtasında gelişimler sağlarken Çin, ABD, AB ülkeleri geride kalsalar da etkileri ve etkinlikleri artmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye ekonomisinin büyümesi ve Afrika ülkesinde yatırımlar sağlayarak ihracatı ve ithalatı arttırmıştır. Bu artış hem Türkiye hem de Afrika ülkeleri için kalkınmayı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ada, M. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmaları Çerçevesinde Türkiye- K. Afrika Ülkeleri Ticari İlişkileri. (Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi). (İstanbul). Erişim Adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/666788>
- Altan, C. (2005). Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerimiz. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 17, 1-20.
- Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayıncılık, (Bursa).
- Ateş, E. & Seymen, A. D. (2019). Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları: İki yanlı-sektörel bir analiz ve dış ticaret politikası açısından bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 27.
- Aydın, A. K. (2022). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi. Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye-nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa>
- Bayram. M. (2022). Afrika'nın savunmasında türkiye. Erişim Adresi: <https://ytb.gov.tr/haberler/afrikanin-savunmasinda-turkiye>
- Demiroğlu, Ö. (2019). Serbest ticaret anlaşmalarının dış ticarete etkisi: Türkiye için karşılaştırmalı bir analiz. Erişim Adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/95495>
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Erişim Adresi: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-afrika-ile-ticarette-hedef-75-milyar-dolar>

- Doğan, A. & Uzun, A. (2014). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Emeç, A. S., Kaplan, F. & Koluman, A. (2021). Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (4) , 509-520.
- Emir, H. İ. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye ve AB Ekonomilerine Olan Etkileri. Erişim Adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/57776.pdf>
- Eren, T. M. (2013). Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları'nın dış ticaretine etkileri ve sorunlar. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1 (98) , 28-47.
- İncenacar, T. & Konu, K. (2018). Türkiye'nin dış ticareti üzerinde serbest ticaret anlaşmalarının etkileri. Erişim Adresi: <https://www.ulk.ist/media/kitap/IV-UKODTLK/turkiyenin-dis-ticareti-uzerinde-serbest-ticaret-anlasmalarinin-etkileri.pdf>
- İstikbal, D. (2020). Afrika'da iş birliği ve rekabet Türkiye ve Çin. *SETA Rapor*, 1- 51. Erişim Adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/R172.pdf>
- Kalaycı, C. (2017). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri: Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 133-147.
- Koçtürk, O. M. & Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi. Erişim Adresi:http://www.makalesistemi.com/panel/files/manuscript_files_publish/e61942b4897972dd6a60f8037db34c7c/442b543f3084bba1b935c791744970ea/71c61c9e2a5a4a7.pdf
- Küçük. Y. K. (2019). Afrika'da 2019: Olağanüstü olma potansiyeline sahip sıradan bir yıl. s.1. Erişim Adresi: <https://www.indyturk.com/node/109996/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika%E2%80%99da-2019-ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC-olma-potansiyeline-sahip-s%C4%B1radan-bir-y%C4%B1>
- Sönmezoğlu, F. (2005), Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Taştan, S. (2022). Türkiye'nin Afrika'daki söylem ve eylem etkinliği: Türkiye'nin Afrika açılımının ekonomik ve ticari analizi. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10) , 115-132.
- Telli, R. (2016). Transatlantik serbest ticaret anlaşması sürecinde AB-ABD ve Türkiye. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(3) , 81-90.
- Tepeciklioğlu, E., Tepeciklioğlu, A. O. & Aydoğan Ünal, B. (2018). Türkiye'nin sahra altı Afrika'da yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri. *Ege Academic Review*, 18(4), 605-618.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2022). Türkiye-Afrika ilişkileri Erişim Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- Uzun, F. B.(2022). Serbest Ticaret Anlaşması Nedir. Erişim Adresi: <https://www.parasut.com/blog/serbest-ticaret-anlasmasi-nedir>

İnternet Kaynakları

<https://afam.org.tr/afrikanin-ekonomik-butunlesme-stratejisi-afrika-kitasi-serbest-ticaret-anlasmasi/>

<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari> Erişim Tarihi: 24.05.2024

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-acilimi-turkiyenin-kitayla-ticaret-hacmini-45-milyar-dolar-seviyesine-cikardi/2698819>:(deniz çiçek palabıyık,2022) Erişim Tarihi: 26.05.2024

<https://www.dha.com.tr/haberleri/afrika> Erişim Tarihi: 27.05.2024

<https://www.milliyet.com.tr/egitim/serbest-ticaret-anlasmasi-nedir-ve-ulkelere-katkilari-nelerdir-6504999> Erişim Tarihi: 29.05.2024

<https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Kurumsal/uluslararası-iliskiler/cok-terafli-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari> Erişim Tarihi: 28.05.2024

<https://www.tuik.gov.tr>. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2022-49633> Erişim Tarihi: 01.06.2024

www.org.tr.org.(2022).Türkiye ile Serbest ticaret Anlaşması Bulunan Ülkeler. Erişim Adresi:<https://orgtr.org/turkiye-ile-serbest-ticaret-anlasmasi-sta-bulunan-ulkeler/>